

TÜRKİYE'DE 1939–1945 YILLARINDA TARİH ÖĞRETİM PROGRAMLARI VE TARİH DERS KİTAPLARININ İNCELENMESİ

*Seher BOYKOY*¹

ÖZET

Hazırlanan bu makalenin amacı, 1939–1945 yıllarını kapsayan II. Dünya Savaşı Döneminde Türkiye’de tarih öğretiminin gelişimini, dönemin müfredat programları, ders kitapları, öğretim yöntemleri, egemen tarih anlayışı, hükümet programlarındaki esaslar, maarif şuraları, kitle iletişim araçları açısından incelemektir. Bu çalışmada 1939–1945 Döneminin incelemeye alınmasının nedeni, bu dönemin Atatürk’ün ölümünden sonraki ilk yılları kapsamı ve dünya savaşı gibi olağanüstü bir gelişmeye tanıklık etmesidir.

Çalışma kapsamında, tarih müfredat programlarına ayrıntılı olarak yer verilmiş; içerik, yöntem, sınıf kademesi, haftalık ders saati süresi, zorunlu-seçmeli olması açılarından karşılaştırma yapılmıştır. Bu programlar yanında, dönem boyunca okutulan tarih ders kitapları, dönem boyunca toplanan maarif şuralarına ilişkin kayıtlar, Türk eğitim hayatının tarihsel sürecini konu alan yayınlar, tarih öğretimi alanındaki otoritelerin yayınları ve süreli yayınlardan yararlanılmıştır. Bu suretle, ülkemizde 1939–1945 sürecinde tarih öğretiminin tarihsel gelişimi belirlenmeye çalışılırken; siyaset-eğitim ilişkisi, bir başka ifadeyle eğitim politikalarının okullardaki tarih ders programlarını ve kitaplarını nasıl etkilemiş olduğu da izlenmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, hümanizm, müfredat, ders kitapları, ulusal kimlik.

¹ Araş. Gör. Dr. Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

ABSTRACT

The Investigation on the History Teaching Programs and History Textbooks in Turkey in the Period of 1939-1945

The case of history teaching will stated in Turkey in the period of the 1939-1945 in this researchment. From 1939 to 1945 historical education and historical studies in Turkey, the approachments of politicians on this subject, the historical textbooks and the history syllabus that taught in primary and secondary schools in the war years, the opinions about the historical education in the periodicals will be evaluated in this context. The official publications related to historical education in this period, historical resources, government programs and the opinions and activities of politicians on the historical education, periodicals will be benefited throughout the researchment. It will be explained that both the effects of the Second World War and the education and cultural policies of İnönü period will exposed our country historicism in this researchment.

Key Words: History, humanism, syllabus, textbooks, national identity.

I-Türkiye’de 1939–1945 Yıllarında Müfredat Programlarında Tarih Dersinin Yeri

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yeni ve modern bir devlet yaratmak noktasında eğitime büyük önem verilmiş; eğitim alanında, ulus-devlet olmanın bir gereği olarak da, tarih öğretimi önemli disiplinlerden birini teşkil etmiştir. Okulların her kademesinde, tarih dersleri için müfredat programları hazırlanmış; Türk Tarih Kongreleri ve Maarif Şuraları, tarih öğretim esaslarının belirlenmesinde önemli rol oynamıştır

Cumhuriyet döneminde ilk, orta, lise, meslek okulları ve yüksek öğretimde ders programları, toplumun ihtiyaçları, sosyal ve ekonomik gelişmeler doğrultusunda şekillenmiştir. Bu nedenle okulların müfredat programları, yalnız hazırlandıkları dönemin kültür anlayışının değil; aynı zamanda, gençlerin hangi prensiplere göre yetiştirilmek istendiğinin de bir yansıması olmuştur².

A-II. Dünya Savaşı Yıllarında İlköğretim Kurumlarında Müfredat Programları

Ülkemizde II. Dünya Savaşı yıllarında ilkokullarda uygulanan müfredat programları, şehir okullarında, 1936 ilköğretim müfredat programı;

² Hasan Ali Yücel, Türkiye’de Ortaöğretim, Devlet Basımevi, İstanbul 1938, s.235.

köy okullarında, 1939 köy ilkokul programıdır. Köylerdeki akşam okullarıyla, köy ve bölge meslek kurslarının eğitim ve öğretim işi de, bu süreçte programa bağlanmıştır³.

1) 1936 Müfredat Programı

1926 müfredat programı, 1928 yılında yeni harflerin kabulü ve devrim sürecinin zorunlu kıldığı yeni ihtiyaçlar nedeniyle 1936'da yenilenmiştir. 1926 müfredatında ortaya konan iyi yurttaş yetiştirme programı, 1936 programında daha da genişletilmiş; CHP programındaki milli eğitime ilişkin hükümlere bu programda yer verilmiş ve böylece 1936 müfredatı, yeni rejimin görüşlerini yansıtmak açısından ayrı bir öneme sahip olmuştur⁴. Bu program, ülkemizde 1948 yılına kadar uygulama sahası bulmuştur.

1936 ilkokul müfredat programında, milli eğitimin amaç ve ilkelerine ilk kez geniş olarak yer verilmiştir. İlkokulun milli bir eğitim kurumu olarak çocuklara milli kültürü aşılama mecburiyetinde olduğu, okulda her derse, milli gayeleri gerçekleştirecek bir vasıta olarak bakılması gerektiği ve her dersin, milli hayat ile ilişkisinin sağlanmasına ve milli hayata bağlanmasına dikkat edilmesi programda belirtilmiştir⁵.

Yeni nesillere milli kültürün kazandırılması noktasında, tarih derslerinin ayrı bir önem kazandığı görülmektedir. Nitekim 1939-1945 sürecinde uygulanan 1936 ilkokul müfredat programında tarih dersinin amaçları şöyle sıralanmıştır:

- Türk çocuklarına Türk inkılâbının anlam ve önemini kavratılması,
- Bugünkü kültürün, uzun bir geçmişin ürünü olarak sunulması,
- Türk milletinin dünya tarihindeki rolünün belirtilerek milli benliklerinin güçlendirilmesi,
- Tarihi şahsiyetlerin oynadıkları büyük rolün gösterilmesi, insanların çevreleri üzerine nasıl tesir ettiklerinin ortaya konulması,

³ Nevzat Ayas, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi Kuruluşlar ve Tarihçeler, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1948., s.186.

⁴ Mustafa Şahin, "Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Türkiye'de Hayat Bilgisi Dersi Programlarının Gelişimi", Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2/8, Yaz 2009, s. 404-405. Hasan Cicioğlu, Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay., Ankara 1985, s.81-82.

⁵ İlköğretim Programları ve Gelişmeler, Program Geliştirme İlke ve Teknikleri Açısından Değerlendirilmesi, Haz: Atilla Tazebey, Nobel Yay., Ankara 2000, s.42-43.

- Türk milletinin gelecekteki milli ve insani sorumluluğuna dikkat çekilmesi⁶.

Bu amaçlarda görüldüğü gibi, tarih dersleri, yeni nesillere birlik, aidiyet, zaman, yurt sevgisi duygularının kavratılması ve bu suretle kültürel mirasın aktarımının sağlanması noktasında önemli işlevler üstlenmiştir.

Aşağıdaki tablo, 1940–1941 yılı itibariyle şehir okullarında okutulan dersler ve haftalık saatlerini göstermektedir. Bu tablo incelendiğinde, 1936 programıyla aynı olduğu görülmektedir.

Şehir Okulları Müfredat Programı (1940–1941)⁷

Dersler	Birinci devre			İkinci devre	
	1. sınıf	2. sınıf	3.sınıf	4. sınıf	5.sınıf
Türkçe	10	7	7	6	6
Tarih	-	-	-	2	2
Coğrafya	-	-	-	2	2
Yurt Bilgisi	-	-	-	2	1
Tabiat Bilgisi	-	-	-	3	3
Aile Bilgisi	-	-	-	2	2
Hayat Bilgisi	5	6	7	-	-
Aritmetik-geo.	4	4	4	4	5
Resim- İş	4	4	4	2	2
Yazı	-	2	1	1	1
Müzik	1	1	1	1	1
Jimnastik	2	2	2	1	1
Toplam	26	26	26	26	26

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ülkemizde uygulanan 1936 İlkokul Programında hayat bilgisi derslerine önem verildiği görülmektedir. İlk devre hayat bilgisi müfredatında, çevrenin tarihle ilgili olaylarına daha geniş yer ayrılması; ikinci devre tarih dersleri için de, 1933 yılından itibaren ilkokullar için kabul edilen tarih kitapları muhteviyatı aynen kabul edilmiştir⁸. Yine hayat bilgisi derslerinde, ezbercilikten uzak kalınarak, canlı konular etrafında öğrencinin gözlemler, incelemeler yapması sağlanmaya çalışılmış; bu dersin öğretilmesinde, doğal ve toplumsal çevre özellikleri dikkate alınmıştır.

⁶ A.Fuat Baymur, Tarih Öğretimi, Recep Ulusöğlü Basımevi, Ankara 1941, s.7-8; 1940-1941,1941-1942,1942-1943 Ders Yıllarında İlkokulların Dördüncü Ve Beşinci Sınıflarında Okutulmak Üzere Yazdırılacak Tarih Kitapları Şartnamesi, Ankara 1939, s.6.

⁷ İlköğretim Programları ve Gelişmeler, s.45.

⁸ Fuat Baymur, a.g.e., s.23-24.

Şehir okulları programlarında, hayat bilgisi üniteleri içinde yer alan tarih konularına ait örnekler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır⁹:

- Birinci sınıfta, yeni yıl (yeni takvim, günlerin adları, saat), ders yılı sonu (nasıl geçirdik, sergi);
- İkinci sınıfta, cumhuriyet bayramı (bayram hazırlıkları, büyüklerin anlattıkları, Atatürk hayatı), sıcak odamızda (aydınlatma ve ısıtma vasıtaları, bunların tekâmülü),
- Üçüncü sınıfta, okulumuz (okulun kısa tarihi, kabataslak planı), şehir veya kasabaya genel bakış, gezinti, şehrin planı, eski hali, yapılar ve abideler) 23 Nisan Bayramı, (bayram hazırlıkları, tören programı, eski ve yeni devir)

II. Dünya Savaşı, bu dönemin ilköğretim I. ve II. kademelerinde, genel program ve işleyiş teknikleri yanında; ünite ve konularda da değişim ve çeşitlenmeye yol açmıştır. İlköğretim I. Devresinde hava tehlikesine karşı pasif korunma ünitesi işlenirken, bu konuda her tür bilginin de bütün ders içeriklerine yansıtıldığı görülmektedir.

Buna göre hayat bilgisi dersinde, yeni savaşlar, Türk askerinin vatani koruma görevi, tutumlu olmanın gereği, okul eşyasını idareli kullanma, hava hücumu karşısında kendini koruma, korunma tedbirleri olarak alarımın öğrenilmesi, sığınaklara girilmesi, telaş edilmemesi, sığınak kaidelerine uyulması konuları işlenecek; sınıfta hava tehlikelerine karşı korunma kolu kurularak temsili tecrübe yapılmasına çalışılacaktır¹⁰.

İlkokulun ikinci devresini teşkil eden 4. ve 5. sınıflarda da, çocukları hava saldırısının mahiyeti hakkında bilgilendirmek ve hava hücumuna karşı alınacak tedbirleri onlara öğretmek amaçlanmıştır. 4. sınıfta, hava tehlikesine karşı korunma ünitesi işlenirken, ders malzemesi olarak, küçük tayyare, bomba modeli, renkli kâğıtlar, ambalaj kâğıtları, fırça, boya, makas kullanılması önerilmiştir. Yine bu dersle, harp nasıl oluyor, kimler harp ediyor soruları üzerinde durularak, öğrencilere, İstiklal Savaşı hakkında bilgilerin hatırlatılması, yaşanan savaşın geçmiştekilerden teknoloji ve korunma çareleri bakımından farklılığının ortaya konulması, hava hücumu ve herhangi saldırıya karşı cephe gerisinde alınacak tedbirlerin önemi, savaş zamanında okul eşyasını tutumlu kullanmaları, giyimlerine özen göstermeleri, bir düğme bile kaybetmemeleri, evde hiçbir şeyin ziyan edilmemesi, her şeyin yerlisinin kullanımı, boş zamanlarda savaşa giren

⁹ Fuat Baymur, a.g.e., s.40-41.

¹⁰ Münir Hayri Egeli, "Ders Örnekleri: Hava Tehlikelerine Karşı Bir Pasif Korunma Ünitesi", İlköğretim, Sa: 42, 11 Mart 1940, s.383.

büyüklerin yerlerini doldurmak suretiyle aileye yardımcı olmak için çalışma alışkanlığı kazandırılmasına çalışılacaktır. Hatta Fransa’da çocuklardan işe yardım birlikleri kurulması örnek gösterilerek, ekonomik sıkıntuların hat safhaya çıktığı bu yıllarda, öğrencileri tasarrufa yöneltecek telkinlerde bulunulduğu görülmektedir.

İlköğretim 5. sınıfta, şehirde pasif korunma tecrübelerine örnek olarak levha, afiş, broşür örneklerinin kullanılması, tayyare türleri, özellikleri, bombalar ve etkileri, bombalardan sakınma yolları, hava saldırısına uğrayanların alacakları tedbirler, gaz maskesi özelliği ve kullanımının anlatılmasına çalışılacaktır. Öğrenilenlerin uygulamaya konulması için de, okulda sığınak ve hava korunma tecrübesi yapılarak, 5. sınıf öğrencilerinin bu konuda diğer sınıflara yol göstericilik yapabilmelerinin temini, hava saldırısına karşı korunma talimatı yazılmasının sağlanması ve bu noktalarda çeşitli broşürlerden ve Genelkurmay Başkanlığı Sıhhiye Müfettişliği Kimya Şube Müdürü kimyager Nuri Refet’in “Orta mektep, Muallim Mektepleri ve Liseler için Muharebe Gazları” isimli kitabından yararlanılması gibi hususlar ilköğretim müfredatı içerisinde yer almıştır¹¹.

Hayat bilgisi ve tarih derslerinde, dönemin koşullarına uygun olarak işlenecek konulardan biri de, ışıkların maskelenmesidir.

1936 İlkokul Müfredat Programı, II. Dünya Savaşı yılları boyunca uygulanmış, 1948 yılında hazırlanan ve haftalık 26 saat ders yükü öngören ilköğretim programına kadar yürürlükte kalmıştır. 1948’de, köy ilkokul programı ile şehir ilkokul programı birleştirilerek mecburi öğrenim yapılan okullara ülke genelinde eşitlik sağlanmıştır¹².

2) 1939 Köy İlkokul Programı

Cumhuriyetin ilanından sonra şehir okulları için ilkokul programları geliştirilirken; köy okulları için de, 1927 köy mekteplerine mahsus müfredat programı, 1936 köy okulları müfredat programı, 1937 köy öğretmenleri kanunu ve öğretmen kılavuzları, 1939 köy okulları program projesi geliştirilmiştir. Bu da, cumhuriyet rejiminin, kırsal alana eğitim hizmeti götürmek suretiyle, dayandığı ilke ve devrimleri onlara taşıma ve Türk köylüsünün modern toplumdaki konumunu yükseltmek çabasının bir uzantısıdır.

¹¹ Münir Hayri Egeli, “Ders Örnekleri: Hava Tehlikelerine Karşı Bir Pasif Korunma Ünitesi”, İlköğretim, Sa: 44, 25 Mart 1940, s.406, 411.

¹² Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973, s.136.

1939 yılında toplanan I. Maarif Şurasında, köylerimizdeki üç sınıflı ve tek öğretmenli köy okullarının daha verimli hale getirilmesine ve köy okullarının beş sınıflı okullara çevrilmesine karar verilmiş; bu suretle, şehir ilkokulları ile köy okulları arasında dengeyi sağlamak hedeflenmiştir¹³. Bu hedef doğrultusunda, 1936 köy okulları müfredatı genişletilmiş; öğrencinin bulunduğu çevreyle ilişkisi göz önünde bulundurularak hazırlanan yeni müfredat programı, 1939- 1940 ders yılında yürürlüğe girmiştir.

1939-1940 beş sınıflı köy okulu programı haftalık ders dağıtım çizelgesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir¹⁴:

Dersler	1. sınıf	2. Sınıf	3.sınıf	4. Sınıf	5.sınıf
Hayat Bilgisi	3	3	4	-	-
Türkçe	10	9	8	5	5
Tarih	-	-	-	2	2
Coğrafya	-	-	-	2	2
Yurt Bilgisi	-	-	-	2	2
Aile Bilgisi	-	-	-	1	1
Aritmetik (geometri)	4	4	4	3	3
Resim	1	1	1	1	1
Yazı	-	1	1	1	1
Toplam	18	18	18	18	18

Tablodan görüldüğü gibi, 1939 programında, tabiat bilgisi, müzik, jimnastik gibi dersler çıkarılmış; haftalık ders yükü azaltılmıştır. Bu programda, az öğretmenli okullarda tarih derslerine daha az zaman ayrılabilceği göz önünde bulundurulmuştur. 1940-1941 yılı itibarıyla de, aynı programın uygulandığı görülmektedir.

Köy okulları programında genel hedefler belirlenmiş olmakla birlikte; dersler için özel hedefler belirlenmemiştir. Programda, Türkçe, aritmetik, geometri, tarih, coğrafya, yurt bilgisi ve resim derslerinin içeriği, şehir okullarıyla aynı düzenlenirken; hayat bilgisi, tabiat bilgisi, iş ve ziraat dersleri, köy hayatına uygun hale getirilmiş; aile bilgisi dersi içeriğinde de değişiklik yapılmıştır¹⁵. Yapılan değişikliklerin köy ihtiyaçlarına göre düzenlendiği görülmektedir.

Köy okulları programında hayat bilgisi ünitesi içinde yer alan konular arasında, ikinci sınıfta, köyde komşuluk ilişkileri (köyde yetişmiş,

¹³ Milli Eğitim Şuraları (1921-2006), Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara 2006, s.17. Rıza Zelyut, “Milli Eğitim Şuraları”,CDTA, C:3, s.677.

¹⁴ Cavit Binbaşoğlu, “Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programları”, 75 Yılda Eğitim, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1999., s.166.

¹⁵ İlköğretim Programları ve Gelişmeler, s.59.

hayrı dokunan ve hizmetleri geçenlerin hatıraları), üçüncü sınıfta istiklal savaşı ve dünya savaşına ait hatıraların dinlenmesi yer almıştır.

İkinci devre tarih dersi konularında ise, milli tarih esası benimsenmiş, genel tarihle bağlantısı öğretmenlere bırakılmış, tarihin ağırlıklı olarak medeniyet tarihi olması ve kronolojik tertip göz önünde bulundurulmuştur¹⁶.

1939–1945 dönemi gerek şehir ve kasaba, gerekse köy ilkokul programlarının esasını, milli tarihin mihver alınması ve milli tarihle ilgisi ölçüsünde dünya tarihine yer verilmesi düşüncesi teşkil etmiştir. 1940-1941, 1941-1942, 1942-1943 ders yıllarında okutulmak üzere yazdırılacak tarih kitapları şartnamesinde yer alan direktiflerde bu husus açıkça ortaya konulmaktadır¹⁷.

Bu direktiflerde Türk Tarih Tezinin etkileri açıkça görülmektedir. Müfredatta, İmparatorluk ve Cumhuriyet dönemlerinin karşılaştırılması ise, yeni rejimi meşrulaştırma çabasının uzantısı olarak görülmelidir.

B- II. Dünya Savaşı Yıllarında Ortaöğretim Kurumlarında Müfredat Programları

1) Ortaokul Müfredat Programı

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de ortaöğretim, üç yıl ortaokul, üç yıl lise olmak üzere iki kademeye ayrılmıştır. Cumhuriyet döneminde 1938 yılından önce, 1924, 1927, 1930, 1931, 1937 tarihli ortaokul programları uygulanmıştır¹⁸.

1939–1945 yıllarında ise, 1938’de yayınlanan programın, 1949 yılına kadar değiştirilmeden uygulandığı görülmektedir. Bu yeni programın uygulanacağı okullar da, erkek ortaokulları, kız ortaokulları, muhtelit – karma- ortaokullar, çift öğretim uygulayan erkek, kız ve karma ortaokullar olarak tasnif edilmiştir

1949 yılına kadar değiştirilmeden devam eden bu programda yer alan türkçe, tarih, tabiat bilgisi dersleri ve bu derslerin saatleri, erkek ve kız ortaokulları olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir¹⁹:

¹⁶ Fuat Baymur, a.g.e., s.41-42.

¹⁷ 1940-1941, 1941-1942, 1942-1943 ders yıllarında okutulmak üzere yazdırılacak tarih kitapları şartnamesinde yer alan direktifler için bkz. s.7-23.

¹⁸ Orta Öğretim Programlarındaki Yönelmeler, (1924-1970), İstanbul 1972, s. 109-113.

¹⁹ 1938 Ortaokul Programı, T.C. Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, İstanbul, s.1-3.

DERSLER	ERKEK OKULLARI			KIZ OKULLARI			KARMA OKULLAR		
	1. SINIF	2. SINIF	3. SINIF	1. SINIF	2. SINIF	3. SINIF	1. SINIF	2. SINIF	3. SINIF
Türkçe	6	4	4	4	4	4	5	4	4
Tarih	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Coğrafya	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Yurt Bilgisi	-	2	2	-	2	2	-	2	2
Tabiat Bilgisi	3	3	2	3	3	2	3	3	2

Görüldüğü gibi 1938 programında, tarih dersi için ortaokulun bütün sınıflarında haftada 2’şer saatten toplam 6 saat ayrılmıştır. Bununla birlikte, 1938–1949 sürecinde ortaokul programlarının çevre durumuna ve ekonomik koşullara göre programlanmamış olduğu görülmektedir. Bu da ortaokulların, yalnız liseye öğrenci hazırlayan ve uygulamaya yönelmekten çok genel kültür veren kurumlar olarak görülmesinden kaynaklanmıştır²⁰.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında uygulanan 1938 ortaokul programında, 1. 2. ve 3. sınıflarda okutulacak tarih dersi konuları, tarih öncesinden başlayarak kronolojik bir sıra takip etmiştir.

Ortaokul 1. sınıf programında, 14 konu başlığı ve her başlığın alt başlıkları sıralanmıştır. Program kapsamında en geniş tutulan konuların, Anadolu, Ege Havzası, Eski İtalya ve Etrüskler başlıkları altında ele alınan konular olduğu görülmektedir.

1943 yılında, birinci sınıf öğrencileri için tarih kitaplarını yazacak olan yazarlardan da, ortaokul kitaplarının başlangıç bölümünde Türk tarihine ait konuların yer alması, önemli bir kısmın Roma ve Yunan uygarlıklarına ayrılması istenmektedir²¹. Burada, Ege Havzası ve Yunan tarihine verilen ağırlık, hümanizmin tarih öğretimine yansımalarının bir uzantısıdır. Müfredatta askeri mücadelelerle ilgili kısımlarda, vatan, millet, kahramanlık, ordu, devlet gibi geleneksel değerlere yer verilirken; medeniyet tarihi kapsamında, “Atina demokrasisi” gibi demokratik değerleri öne çıkartan kısımlar olduğu da görülmektedir.

1938 ortaokul programında ikinci sınıf tarih dersi konuları arasında, Türk, İslam ve dünya tarihinden gelişmelere yer verilmiştir. En geniş kapsamlı tutulan başlıklar ise, İslam Tarihi, Garbi Asya ve Şarki Avrupa Türk Devletleri başlıkları altında sıralanmıştır.

²⁰ Hıfzı Doğan, Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim Programlarının Şekillenmesinde Etkili Olan Görüşler”, 75 Yılda Eğitim, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1999, s.204.

²¹ Bilal Elbir-Ömer Karakaş, “Cumhuriyet Dönemi Türk Kültür ve Edebiyatında Hümanizmin Etkileri”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Fall 2007 s. 386.

1938 programında üçüncü sınıfa ait tarih dersi konuları, “Yeni ve yakın zamanlar” ve “Türkiye Cumhuriyeti” olarak iki kısımda incelenmiş; imparatorluğun çöküşü, cumhuriyetin kurulması, devrimci atılımlar müfredat kapsamına alınmıştır.

1938 Ortaokul tarih dersi müfredatında yer alan bu konu başlıkları, bir bütün olarak bakıldığında, bu program ile, Türk Tarih Tezi anlayışının devam ettirildiğini söyleyebiliriz. Bu tez bağlamında, ortaokullar için hazırlanan tarih ders kitaplarında da, Türklerin Orta Asya’da yüksek medeniyet kurdukları, Orta Asya’dan ayrıldıktan sonra Çin ve Hint’e ilk medeniyeti götürdükleri, Anadolu’da ortaya çıkan ilkçağ medeniyetlerinin, hatta eski Yunan medeniyetinin Türkler tarafından kurulduğu hususlarına temas edilmiştir. Böylece Türklerin Avrupalılardan daha medeni millet oldukları vurgulanmaya çalışılmıştır.

Ortaokul üçüncü sınıf tarih dersleri için gösterilen konu başlıkları da, Türk devriminin dayandığı değerler ve temsil ettiği sembollerin genç kuşaklara benimsetilmesi noktasında, Osmanlı son dönemleri ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş süreci ile devrim yıllarının öğretilmesine önem verildiğini göstermektedir. Bu da, demokrasi ile ilgili kavramların devlet ve millet eksenli olarak ders kitaplarına girmesi açısından önem taşımakla birlikte; ulus-devletin meşruluğu açısından, eğitimde tarih öğretiminin önemli bir vasıta olduğunu göstermektedir. Burada demokratik kavramlar, kuramsal boyutuyla değil; yeni rejimin erdemlerini yansıtmak boyutuyla ele alınmış; Cumhuriyet idaresi ve halkın yönetime katılmasından övgüyle söz edilmiştir.

2) Liselerde Müfredat Programı

II. Dünya Savaşı yıllarında ülkemizde eğitim-öğretim yapan liselerin öğrenim süresi, üç ders yılı olarak belirlenmiş; liselerin üçüncü sınıfı, fen ve edebiyat kollarına ayrılmıştır. Ortaöğretimin ikinci kademesini oluşturan bu kurumlarda öğretilen ders adları, bu derslerin yıllara ve haftalık ders saatlerine dağılımı, 1944 lise ve ortaokullar talimatnamesi sonundaki cetvelde; derslerin sınıf üzerinden müfredatı da, 1938 lise programında saptanmıştır. 1938 lise programı, II. Dünya Savaşı yıllarını kapsamakla birlikte; 1947–1948 öğretim yılına kadar uygulanmıştır.

1938 lise programına ait tarih, edebiyat, coğrafya derslerinin haftalık çizelgesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir²².

²² 1938 Lise Programı, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, s.1-2.

DERSLER	ERKEK LİSELERİ				KIZ LİSELERİ			
	I	II	III		I	II	III	
			Fen	Edebiyat			Fen	Edebiyat
Edebiyat	3	3	2	5	3	3	2	5
Filozofi ve Sosyoloji	--	--	3	6	--	--	3	6
Psikoloji	--	2	--	--	--	2	--	--
Tarih	2	2	3	3	2	2	3	3
Coğrafya	2	2	1	1	2	2	1	1

Haftalık ders çizelgesinde tarih dersleri, erkek ve kız liseleri 1. ve 2. Sınıflarında 2 saat, üçüncü sınıf fen ve edebiyat şubelerinde 3 saattir. Haftalık toplam ders saati, erkek liseleri her sınıfında 29, kız liseleri her sınıfında 28 saat olarak belirlenmiştir. Tarih dersi ağırlığı, erkek liseleri birinci ve ikinci sınıflarında % 6,9, üçüncü sınıf fen ve edebiyat şubelerinde % 10,3; kız liseleri birinci ve ikinci sınıflarında % 7,1, üçüncü sınıf fen ve edebiyat şubelerinde ise, % 10.7'dir.

1924–1949 dönemi haftalık ders çizelgesine göre, liselerde tarihe ayrılan ders saatleri ile toplam ders saatine göre tarih dersinin sınıflara dağılım oranı tabloda gösterilmiştir²³:

Haftalık Ders Çizelgesi	Sınıflar				Toplam Ders Saati	Tarih dersinin sınıflara dağılım oranı (%)
	1	2	3			
			Fen	Edebiyat		
1924	2	2	2	4	30	6.7-13.3
1927	2	2	2	3 (ikişer saat her iki şubede ortak)	32	6.2-9.4
1931	2	2	2	3	34	5.9-8.8
1934	2	2	2	3	28	7.1-10.7
1935	2	2	3	3	29	6.9-10.3
1937	2	2	1	3	29-30	3.3-10
1938	2	2	3	3	28-29	6.9-10.7
1947	2	2	3	3	28	7.1-10.7
1949	2	2	3	3	29-34	6.9-12.5

Tablodan görüldüğü gibi, 1924–1949 dönemi lise tarih ders saatleri, 1. ve 2. sınıflarda aynı kalmakla birlikte; 3. sınıf fen ve edebiyat şubelerinde değişiklikler meydana gelmiştir. 1937 programında, fen şubesinde tarih dersleri önceki programa göre 2 saat azaltılırken; 1938 programında tekrar 3 saate yükseltilmiştir.

²³ Hasan Ali Yücel, a.g.e., s.170-179.

II. Dünya Savaşı yıllarında uygulanan 1938 lise tarih programında yer alan konuların sınıflara göre dağılımı ise şöyledir²⁴:

I. Sınıf- Tarihten önceki zamanlar ve eski zamanlar

II. Sınıf –Orta zamanlar

III. Sınıf-Yeni ve Yakın zamanlar

İnsanlık tarihine girişle başlayan ilk sınıfta, “Büyük Türk Tarihi ve Medeniyetine Umumi Bakış” başlığı altında eski Türk tarihi ve kültürü yanında, eski Anadolu ve Önasya medeniyetlerine; Ortaçağ tarihini kapsayan ikinci sınıf programında, Türk Tarihi ile ilgili konular ve bu konularla bağlantılı olarak Avrupa gelişmelerine; üçüncü sınıfta da, yeni ve yakın zamanlar tarihi çerçevesinde, Osmanlı ve Osmanlı tarihi ile bağlantısı ölçüsünde Avrupa tarihine yer verilmiştir. Türk İnkılâbı ve Cumhuriyet Devri Tarihi dersi de, üçüncü sınıf programında yer almıştır. Bu dersle, gençlerin Türk milli devletinin kuruluşu, ulusal kurtuluş mücadelesi, cumhuriyet devrinde ülkenin ilerleme ve gelişmesi hakkında geniş bilgilerle donatılması amaçlanmıştır²⁵.

1940–1941 ders yılından itibaren bazı liselerde açılan ve hümanist kültür anlayışını verecek olan klasik şubelerin tarih dersi müfredatı da şu şekilde belirlenmiştir: Liselerin müfredat programı aynen takip olunmakla beraber, ders yılının üçte biri ilk bahislere, üçte ikisi Ege, Yunan ve Roma devirlerine tahsis olunacak, bu devirlerin bilhassa fikir ve sanat hareketleri ile toplumsal olaylarına önem verilecek, Yunan Roma mitolojisi bahisleri genişletilerek okutulacaktır.

II. Dünya Savaşı yıllarında liselere ve lise programlarına yönelik düzenlemeler, dönemin maarif şuralarına da yansımıştır. 15-21 Şubat 1943’te toplanan İkinci Maarif Şurasında, bütün okulların Türk dili, ahlâkı, tarih programları üzerinde durulmuştur.

Kültürün bu üç unsurunun eğitime yansıtılması konusunda eksiklikler bulunduğunu, özellikle okullarda bu alanlarda çalışmaların artırılması gerektiğini vurgulayan Yücel, tarih eğitimi konusunda da, milli tarih görüşü ve anlayışımızdaki ileriliğin, yaşadığımız inkılâp sürecinden kaynaklandığını, Türk milletinin en eski devirlerden bugüne kadar gelen siyasal ve medeni hayatını, dünya tarihinden kopararak değil, dünya tarihi

²⁴ 1938 Lise Programı, s.21 vd.

²⁵ Sadık Erdaş, Atatürk’ten Günümüze Türk İnkılâp Tarihi Derslerine Genel Bir Bakış”, Türk Eğitim Sisteminde Atatürkçülük ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Öğretimi, Ed: Y. Doğaner, Ankara Hacettepe Üniversitesi, s.12.

içinde ve objektif surette bir bütün olarak görmeyi, bize büyük Atatürk ve onun kurduğu tarih kurumunun öğrettiğini belirtmiştir²⁶.

İkinci Maarif Şurası görüşmelerinde, liselere yönelik olarak, ahlak dersinin felsefe grubu içinde yer alması, pratik ahlaka daha çok yer verilmesi, tarih ders saatlerinin arttırılması, eğitimin dört yıla çıkarılması, programlarına sanat tarihi dersi eklenmesi dilekleri gündeme getirilmiştir. Liselerin dört yıla çıkarılması, 1949 Dördüncü Milli Eğitim Şurasında da ele alındığı için, bu konuda 1950'lere kadar bir adım atılabilmiş değildir. 1949 yılında bu konuda karar alınmış, ancak bu karar, 1952'de uygulamaya konulabilmiştir. Sanat tarihi dersi de, 1952 lise programında, resim ve müzik ile birlikte aynı kategoride ve her sınıfta 2'şer saat olarak yer almıştır²⁷.

Liselerdeki üç yıllık eğitimin yetersizliğine yönelik görüşler, dönemin bazı yazarları tarafından da dile getirilmiştir. Reşat Ekrem Koçu, *Büyükdoğu* dergisinde yayınlanan "*Beş Senelik Türk Lisesi*" başlıklı yazısında²⁸, liselerin üniversiteye giden yol olması ve tarih öğretiminin verilmesindeki yetersizlikler noktasından hareketle, üç yıllık lise tahsilinin ortaokuldan iki yıl alınarak beş yıla çıkarılmasını savunmuştur. Koçu, 5 yıllık lisede tarih ders programını şu başlıklar altında sıralamaktadır:

Birinci sınıf: 12–13 yaş: Eskiçağ tarihi (anekdotlar halinde)

İkinci sınıf: 13–14 yaş: Roma'nın son asırları ile ortaçağ tarihi, İslam ve Türk Müslüman Dünyası

Üçüncü sınıf: 14–15 yaş: 14-15 ve 16. asırlar. Türkiye tarihi etrafında yeniçağ tarihi

Dördüncü sınıf: 15–16 yaş: 17 ve 18. yüzyıllar. Dünyanın ve Batı medeniyetinin büyük inkılâp adımları

Beşinci sınıf 16–17 yaş: 19. asır ve zamanımız.

C-Yükseköğretimde Tarih Öğretimi

II. Dünya Savaşı yıllarında yüksek öğretimde tarih eğitimi açısından en önemli gelişme, Ankara'da Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi bünyesinde Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünün kurulması olmuştur.

²⁶ İkinci Maarif Şurası Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar, Maarif Vekilliği, İstanbul 1991, s.15.

²⁷ Ortaöğretim Programındaki Yönelmeler, s. 123.

²⁸ Reşat Ekrem Koçu, "Beş Senelik Türk Lisesi", *Büyükdoğu*, Sa : 9, 12 İkinci teşrin (ekim) 1943, s. 3.

Türk İnkılap Tarihi dersleri, 15 Nisan 1942’de 4204 sayılı kanunla Ankara’da Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi bünyesinde Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünün kurulması ile, inkılap tarihi konularının “Türk İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi” adı altında esaslı ve zorunlu bir ders şeklinde verilmesi sağlanmıştır²⁹. Bu dersin konulması, üniversite ortamında ulusal birliğe yönelik her fikrin karşısında olunacağını ve tüm programlarda Kemalizm’in temel felsefe olarak benimsendiğini ortaya koymaktadır³⁰.

Maarif Vekilliğince hazırlanan bu dersin müfredatı, Tarih IV’e eklenen birkaç başlık dışında aynı kalmakla birlikte; giriş ve dört bölümden oluşmuştur. Dersin müfredat programı şu şekilde belirlenmiştir:

Giriş

- Türk inkılâp tarihinin gayesi
- Osmanlı Devletinin yıkılış devrine bir bakış

Birinci bölüm

- Birinci Cihan Harbinin sonunda Osmanlı Devletinin durumu

İkinci bölüm

- Milli Mücadelenin başlamasından TBMM kuruluşuna kadar geçen devre

Üçüncü bölüm

- TBMM kuruluşundan Cumhuriyetin ilanına kadar geçen devre

Dördüncü bölüm

- Türk inkılâbının tekâmülü, Cumhuriyet devri³¹

Bu programda, Türk istiklal ve inkılâbının gelişimi, Türkiye Cumhuriyetinin oluşumu kronolojik olarak verilmeye çalışılmıştır. Enstitünün uzun yıllar Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kalması, inkılâp tarihi derslerini de siyasal irade müdahalelerine açık bırakmış; Demokrat Parti döneminde müfredata yeni bölümler eklenmiştir. Eklenen bölümler, Atatürk’ün ölümü ve İnönü’nün Cumhurbaşkanı seçilmesi, II. Dünya Savaşı, Birleşmiş Milletler ve UNESCO, Türkiye’de demokrasinin gelişimi, Toprak Kanunu, Seçim Kanununda Değişiklik, DP’nin iktidara gelişi, Celal Bayar’ın Cumhurbaşkanı seçilmesi gibi 1939–1950 sürecine damgasını vuran siyasal

²⁹ Sadık Erdaş, a.g.m., s.16-17.

³⁰ Maarif Vekilliği Talim ve Terbiye Dairesi, 1944 Yılı Raporu, Maarif Vekilliği Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

³¹ İlhan Aksoy, “İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Konularının Yüksek öğretimde öğretimi”, Türk Eğitim Sisteminde Atatürkçülük ve Cumhuriyet Tarihi Öğretimi Sempozyumu, s.66-67.

ve sosyal gelişmelerdir. Bu, DP'nin müfredata kendini eklemeye çabasının da bir yansıması olmuştur³².

Türkiye'de II. Dünya Savaşı yıllarında, üniversite düzeyinde tarih öğretiminin nasıl yapılması gerektiği üzerinde çeşitli görüşlerin ortaya konulduğu görülmektedir. Hasan Ali Yücel'e göre, İnkılâp tarihi derslerinde, Türk gençlerine cumhuriyet rejiminin önemi ve bu rejimin dünyadaki rejimler içindeki yeri anlatılırken, yakın Osmanlı tarihine, bu dönemde tartışılan yenilik hareketlerine temas edilmelidir³³. Bu da, Yücel'in Türk batılılaşma sürecini, yakın dönem Osmanlı tarihiyle bir bütünlük içerisinde ele alıp değerlendirme çabasını yansıtmaktadır

Dönemin tarihçilerinden Akdes Nimet Kurat da, 1943 yılında yazdığı "*Akademik Tarih Tahsili, Proseminer ve Seminerlere Dair*" başlıklı makalesinde, üniversitelerde tarih öğretiminin temel sorunlarını ele almış; bu noktada, üniversite tarih bölümlerinde taktır dersleri, proseminer ve seminer çalışmalarının önemi ve bu çalışmaların nasıl olabileceği konusundaki görüşlerini ortaya koymuştur. Kurat'a göre, Türk gençleri araştırmacı ve yaratıcı bir ruhla yetiştirilememektedir. Gençlere bu ruhun kazandırılması noktasında, akademik tarihçilik yapılması büyük önem taşımaktadır. Kurat, akademik tarih tahsilinde dikkate alınması gereken ilkeler arasında, tarih tahsilinin ağırlığını klasik anlatının yerine, proseminer ve seminer çalışmalarının teşkil etmesi, öğrencinin seçilen her sahaya göre dil bilgisine sahip olması, herkesçe bilinen ve işlenen konular yerine işlenmemiş olayların seçilmesi, ilime yeni bir şey katmak zihniyetinin hâkim kılınması hususlarını sıralamıştır³⁴.

Bu dönemde bir taraftan enstitü bünyesinde dersler verilirken; diğer taraftan enstitünün dokümantasyon merkezi olarak donatılmasına çalışılmış, bu noktada meclis tutanakları, kongre raporları, Kurtuluş Savaşına ilişkin belgelerin bu merkezde toplanmasına başlanmıştır. Dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, enstitüde sözlü kaynakların da toplanması gerektiğine işaret ederek, tarih metodolojisinde günümüzde ele alınan bir yöntemin, daha 1940'lı yıllardan habercisi olmuştur.

Enstitünün kuruluşunu izleyen ilk 10 yılda, müze bünyesinde, devrim tarihi ile ilgili 127 gazete ve dergi, Kurtuluş Savaşına ait 15 gazete koleksiyonu, kütüphanesinde 2600 kitap, 2800 fotoğraf, 5000 fotoğraf camı,

³² Sadık Erdaş, a.g.m., s. 17-18.

³³ Seçil Akgün-Nesim Şeker, "Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü ve Cumhuriyet Tarihi Öğretimindeki Yeri", *Bilanço*, II, (1999), s.228.

³⁴ Akdes Nimet Kurat, "Akademik Tarih Tahsili, Proseminer ve Seminerlere Dair", Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C:1, Sa:2, 1943, s. 81-88.

500 kadar film, çok değerli eşya ve malzemeler toplanmıştır. Enstitü arşivinde toplanan bu yayın ve gazete koleksiyonlarından, belgelerden devrim tarihine ilişkin aydınlatıcı ve birinci el kaynak niteliğinde değerli yayınlar yapılmıştır. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi, Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Balıkesir-Alaşehir Kongreleri, Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler bu özgün yayınlar arasındadır³⁵.

II-Türkiye'de 1939–1945 Yıllarında Tarih Ders Kitapları

Türkiye'de, İnönü'nün devlet başkanlığını kapsayan 1938 yılından 1945 yılına kadar tek kitap politikası uygulanmış; ders kitapları devlet tarafından bastırılmıştır. Bu sisteme göre, okul kitapları için her yıl bir yarışma düzenlenmiş; en iyi kitap devlet tarafından satın alınarak basılmış; basılan kitap, okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu uygulama, serbest kitap uygulamasının yol açtığı birçok sakıncaları giderirken; Bakanlık yönetmeliğine göre üç yılda bir yenilenmesi gereken basılı devlet kitaplarının uzun süre değiştirilmeden kullanılması, yeni düşünce ve gelişmelerin öğrencilere aktarılmasını güçleştiren bir faktör olmuştur³⁶. Türkiye'de çok partili hayata geçildikten sonra ise, yeniden serbest kitap uygulamasına geçilecektir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren 1945 yılına kadar, okul müfredat programlarına bağlı olarak tarih kitaplarında da değişime gidilmiş; ancak bu değişim, daha çok ayrıntıyla sınırlı kalmış; meselelere yaklaşım biçimi esas itibarıyla korunmuştur. 1939–1945 öğretim yıllarında ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan tarih ders kitapları aşağıda sıralanmıştır³⁷:

1939-1940 Öğretim Yılı

I-İlkokullar

4. Sınıf-İlkokul Tarih Kitabı IV-Maarif Vekilliği-Maarif Matbaası
5. Sınıf- İlkokul Tarih Kitabı V-Maarif Vekilliği-Maarif Matbaası

II-Ortaokullar

- 1.Sınıf-Ortaokullar İçin Tarih I-Maarif Vekilliği-Maarif Matbaası

³⁵ Seçil Akgün, a.g.m., s. 229-230.

³⁶ İlhan Başgöz,, Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1995, s.112-113.

³⁷ Maarif Vekilliği, Tebliğler Dergisi, 1939-1946, c.2,3,4,5,6,7.

- 2.Sınıf- Ortaokullar İçin Tarih II-Maarif Vekilliği-Maarif Matbaası
- 3.Sınıf- Ortaokullar İçin Tarih III-Maarif Vekilliği-Maarif Matbaası

III-Liseler

1. Sınıf- Tarih I. Kitap-Şemsettin Günaltay-Maarif Matbaası
2. Sınıf-Tarih II. Kitap-TTK-Maarif Matbaası
3. Sınıf-Tarih III. Kitap-TTK-Maarif Matbaası

1940-1941 Öğretim Yılı

I-İlkokullar

4. Sınıf-İlkokul Tarih Kitabı IV-Hamit Ongunsu-Maarif V. Yay.
5. Sınıf- İlkokul Tarih Kitabı V-Hamit Ongunsu- Maarif V. Yay.

II-Ortaokullar

1. Sınıf-Ortaokul İçin Tarih I-Faik Reşit Unat- Maarif V. Yay.
2. Sınıf-Ortaokul İçin Tarih II-Ali Haydar Taner- Maarif V. Yay.
3. Sınıf-Ortaokul için Tarih III-Sadri Ertem-Kazım Nami Duru- Maarif V. Yay.

III-Liseler

1. Sınıf-Tarih I. Kitap-Şemsettin Günaltay, Faik Sabri Duran - Maarif V. Yay.
2. Sınıf-Aynı
3. Sınıf-Aynı

1941-1942 Öğretim Yılı

Herhangi değişiklik olmamıştır.

1942-1943 Öğretim Yılı

I-İlkokullar

Herhangi değişiklik olmamıştır.

II-Ortaokullar

Herhangi değişiklik olmamıştır.

III-Liseler

- I.Sınıf İlkçağ Tarihi-A. Müfit Mansel- Maarif V. Yay.
C. Baysun-Enver Ziya Karal
- II. Sınıf-Ortaçağ Tarihi- A. Müfit Mansel- Maarif V. Yay.
C. Baysun-Enver Ziya Karal
- III. Sınıf: Yeni çağ ve Yakın çağlar tarihi- A. Müfit Mansel- Maarif V. Yay.
C. Baysun-Enver Ziya Karal

1943-1944 Öğretim Yılı

I-İlkokullar

Herhangi değişiklik olmamıştır.

II Ortaokullar

1. Sınıf-aynı
2. Sınıf-aynı
3. Sınıf-Ortaokul için Tarih Kitabı III-Kamil Su-K. Nami Duru/ Maarif V. Yay

III-Liseler

Herhangi değişiklik olmamıştır.

Bu öğretim yılında, Enver Ziya Karal tarafından yazılan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi isimli kitap, konuları üç yıla yayılarak ayrıca okutulmaya başlanmıştır.

1944-1945 Öğretim Yılı

I-İlkokullar

En son programa göre İlkokullara Tarih, Sınıf 5, 1944.

En Son Programa Göre İlkokullarda Tarih, Hulasa ve El Kitabı, Sınıf 4, İstanbul 1945.

1940 yılından 1946 yılına kadar ilkokul 4. ve 5. Sınıflarda okutulan tarih kitaplarının yazarı, Ord. Prof. Dr. Hamit Ongunsu'dur. Bu dönemde ilkokulların bütün kitapları, öğretmenler arasında müsabakaya konulmuş veya diğer lise ve ortaokul kitapları gibi uzmanlara yazdırılmıştır. Ticaret ve sanat okullarının mesleki ve teknik bilgi kitaplarının hazırlanmasında da aynı prensibe bağlı kalınmıştır³⁸. Tek kitap uygulamasına bağlı olarak hazırlanan bu kitaplar, Talim ve Terbiye Dairesince onaylanmıştır.

Bu dönemde ilkokullarda okutulan ders kitapları yanında, bu okullarda 4. ve 5. sınıf tarih dersleri için, kolay ve kısa ders kitapları serisi hazırlanmış ve bu kitaplar "*İlkokullarda Tarih Hulasa ve El Kitabı*" adı altında basılmıştır. Gerek ilkokullarda okutulan tarih ders kitapları, gerekse de bu yardımcı kitaplar, Türk Tarih Tezi anlayışının bu dönemde de sürdürüldüğünü, tarih öğretiminde, yeni rejimin dayandığı ilke ve prensipleri yeni nesillere yerleştirme çabasının ve ulusçu anlayışın egemen olduğunu göstermektedir.

³⁸ Maarif Vekilimizin Beyanatı", İlköğretim, Sa: 241-242, s. 341. Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1940-1941, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s.154-156.

Yine bu dönemde okutulan ders kitapları açısından yapılacak bir başka tespit, dönemin savaş yılları olması itibariyle, devlet başkanı etrafında ulusal birlikteliğe vurgu yapılması; bu noktada, Atatürk ve kendisinden sonra devlet başkanı olan İsmet İnönü'nün örnek kişiler olarak sunulmasıdır. İlkokul 4. sınıf tarih el kitabında, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Atatürk'ün silah ve inkılâp arkadaşı, Türk milletinin iyiliği ve korunması için geceli gündüzlü çalışan, köylü ve işçinin arasına girip onların dertlerini dinleyen, ordu manevralarına katılan, yalnız milletin iyiliğini düşünen bir kişi olarak tanımlanmakta; onu bütün millet candan sayar ve sever denilmektedir.

1939–1945 döneminde ortaöğretimde okutulan ders kitapları açısından bakıldığında da, 1932'de yazılan dört ciltlik tarih ders kitaplarının, 1939 yılına kadar ortaöğretimde okutulduğu görülmektedir. 1939 yılında okullar için tarih ders kitabının yeniden yazılmasına girişilmiş; Şemsettin Günaltay'ın hazırladığı kitabın ilk cildi, 1939'da basılarak liselerde okutulmaya başlanmıştır. Enver Ziya Karal, Klasik Yunan Çağı uzmanı Arif Müfit Mansel ve Cevat Baysun'un üç ciltlik yeni tarih kitabı ise, 1942'de basılmıştır³⁹. Bu tarih ders kitaplarında, modern demokrasinin başlangıcı, İngiltere'de 1648 Cromwell'in iktidarı ele geçirmesi ile başlatılmış; halk egemenliğine dayanan cumhuriyet fikri vurgulanmıştır⁴⁰. Bu da, vatan, ulus, milli semboller gibi geleneksel değerler yanında, demokratik kavramların tarih kitaplarına girmesi açısından önemlidir.

Tarih ders kitaplarında görülen ilk-orta-yeni şeklindeki klasik ayırım, 1940'larda keskinleşirken, ilkçağda Yunan ve Latin uygarlığına ayrılan bölümler genişlemiştir. Arif Müfit Mansel yönetiminde yazılan ders kitaplarında da klasik dönemin varlığı, hümanist etkileri yansıtmaktadır⁴¹.

1945 sonrasında, Enver Ziya Karal'ın yazdığı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi kitabı liselerde ders kitabı olarak okutulmuştur⁴². Resim ve okuma parçaları ile zenginleştirilmiş olan bu kitap, toplam 190 sayfadır. Bu kitapta, Tarih IV'ün genel çerçevesi ve tek parti mantığının tüm söylemleri korunmuş; hikâyeci tarih anlatımı yerine, bilgilendirmeye öncelik verilmiştir. Milli Mücadele, devletin var oluş ideolojisine dayandırılmış, yapılan devrimler çok boyutlu olarak yansıtılmıştır. Karal'a ait ders

³⁹ Etienne Copeaux, Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine, Çev: Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yay., 1998, s.81.

⁴⁰ Celal Metin, "TC İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Konularının Ortaöğretimde Öğretimi", Türk Eğitim Sisteminde Atatürkçülük Öğretimi, s.167. Arif Müfit Mansel-Cavit Baysun-Karal, Yeni ve Yakın Çağlar Tarihi, 1947, iç kapakta 1945.

⁴¹ Celal Metin, a.g.m., s.168.

⁴² Kitabın künyesi, Enver Ziya Karal, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918-1944, İstanbul, Maarif Basımevi, 1945.

kitaplarının 1945 ve 1958 baskılarında, Milli Şef, Halkevleri, Köy Enstitüleri, hümanizme yönelik bilgiler, iktidar değişimine bağlı olarak kitaplardan çıkarılmıştır⁴³.

Tarih öğretimi için gerekli ve bilimsel görüşlere dayanan bu kitaplar, savaş yılları dolayısıyla kötü baskıyla çıkmış olmakla birlikte; dönemin tarih otoritelerince, “metinleri bakımından daha ileri” değerlendirilmektedir⁴⁴.

Bununla birlikte, tarih ders kitapları ile ilgili zaman zaman eleştirilerin de yapıldığı görülmektedir. Bu eleştirilerden biri, ortaokullarda okutulan tarih kitaplarına yöneliktir. Kendisi tarih öğretimi üzerine kitap yazan Fuat Baymur, bu kitaplarda tarihi olayların kuru ve bağımsız hikâye tarzında yansıtılmasını ve konu sonlarına eklenen soruların öğrenciyi düşünmeye değil, ezbere sevk etmesini eleştirmekte ve bu noktada, Obendorfer-Herndl Butz tarafından yazılan ve 120 sayfalık ortaokul ikinci sınıf ders kitabını örnek göstermektedir⁴⁵.

15–21 Şubat 1943 yılında toplanan İkinci Maarif Şurasında da, tarih ders kitaplarının istenilen vasıfları taşımadığı tespit edilmiş; ilk ve ortaokul tarih kitapları hazırlanmasında, bilimsel ve pedagojik yönden dikkate alınacak noktalar saptanmıştır. Barkan, Karal, Halil Yinanç, Ongunsu, Halil Demircioğlu’nun katıldığı bu şurada, tarih öğretiminin psikolojik meseleleri de ele alınmıştır. Gazi Pedagoji Muallimi Ziya Talat Bey, çocuk psikolojisine ilişkin Piaget’nin görüşlerinden hareketle, somut düşünme aşamasında olan çocuklar için tarih öğretiminde müzelerin ve antik eşyaların kullanılmasının önemini vurgulamıştır⁴⁶.

İkinci Maarif Şurası bünyesinde, Hamit Ongunsu başkanlığında tarih öğretimi komisyonu teşkil edilmiş; okul tarih kitapları, öğretmen ve öğretim meselesi, tarih öğretimi için gerekli yardımcı bilgi ve vasıtalar, tarih öğretimiyle ilgili temenniler, bu komisyonun çalışma konuları arasında yer almıştır⁴⁷.

Tarih öğretimi komisyonu, ilk ve orta dereceli okullarda tarih derslerinin programları ile ders kitaplarının çocuğun anlayış seviyesine ve ruhsal durumuna uygun olmadığını tespit etmiş; her kademedeki okullar için

⁴³ Celal Metin, a.g.m., s. 49-50.

⁴⁴ Semavi Eyice, “Türk Tarihinin Ana Hatları”, Belleten, XXXII, 1968, s.514

⁴⁵ Fuat Baymur, a.g.e., s.53-54.

⁴⁶ İkinci Maarif Şurası, 1943, s. 233. Mustafa Safran, “Osmanlı Tarihi Öğretimi ve Osmanlı İmajı”, Türk Yurdu, Aralık 1999-Ocak 2000, Sa: 148-149, s.488.

⁴⁷ Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sa:73, Gün Matbaası, İstanbul 1973, Nevzat Ayas, a.g.e., s.220-221.

tarih kitaplarının saptanmasında bazı esasları saptamıştır⁴⁸. Bu esaslar, tarihin, iyi bir yurttaşlık eğitiminin en önemli unsuru olarak ele alındığını göstermektedir.

Bu dönemde Maarif Vekilliği tüm ders kitaplarını basma işini ele aldığı için, üniversite kitaplarını hazırlamak için de yoğun çaba sarf etmiştir. Üniversite ve yüksekokullarda ders çeşitliliğinin fazla olması, kitap meselesi çözümünde sıkıntı yaratmıştır. Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, 9.11.1940 tarihinde gazetecilere, eğitim meseleleri ile ilgili verdiği beyanatta, yükseköğretimde kitap sorunu ile ilgili olarak, 1940 yılı itibarıyla üniversitede 224 dersin kitaplarının basıldığı, kitabı olmayan 36 dersin bulunduğu, maarif matbaasının yetersiz kalması halinde diğer özel matbaalarda ders kitabı basılmasına izin verileceği, yabancı ülkelerde yapılan son bilimsel çalışmaların dilimize çevrilmesi güçlüğü devam ettiğinden, üniversite öğretim üyelerinin ders notlarını yayınlamalarının uygun olduğu, üniversite öğrencisinin de yetiştiği alanda kendini geliştirmesi için en az bir yabancı dili öğrenmesi ve sadece çevirisi yapılmış olan akademik eserlerle yetinmemesi gerektiği noktalarına temas etmiştir⁴⁹.

Türkiye’de II. Dünya Savaşı yıllarında, okullarda okutulan tarih ders kitapları dışında, tarih öğretimiyle ilgili kitaplar da basılmıştır. Türkiye’de tarih öğretimine ilişkin ilk telif eser, 1941’de basılan Gazi Terbiye Enstitüsü öğretmeni A. Fuat Baymur’un “Tarih Öğretimi” kitabıdır. Kemal Kaya’nın Fransızcadan Türkçeye çevirdiği ve Yeni Kültür dergisinde yayınlanan “Çocuk, Tarih, Tarih Öğretimi” başlıklı makale dizisi de, 1939 yılında “Çocuğa Uygun Tarih Tedrisatı” adıyla kitap halinde bastırılmıştır. Kitapta, çocukta tarih fikrinin gelişimi ve tarih öğretme yollarına yer verilmiştir⁵⁰. Fuat Baymur’un kitabı ve Kemal Kaya’nın Erich Andreas’tan çevirdiği Çocuk ve Tarih adlı makalelerden derlenen kitap, bu dönemde ve daha sonraki dönemlerde, ilköğretim düzeyinde tarih eğitimi alanında etkili olmuştur⁵¹.

Dönemin tarih yayıncılığı açısından önem taşıyan ve 1940’lı yıllara damgasını vuran diğer yayım faaliyetleri arasında, Cumhuriyetin ilk kültür ansiklopedisi olan Türk Ansiklopedisinin yayınlanması yer almıştır. Bu amaçla 1 Ocak 1941’de Türk ansiklopedisi bürosu kurulmuş; 24 Ocak 1942’de Yücel başkanlığında yapılan toplantıda da, ansiklopedi programı

⁴⁸ İkinci Maarif Şurası 1943, s.199-203.

⁴⁹ “Maarif Vekilimizin Beyanatı”, İlköğretim, Sa: 241-242, s. 340.

⁵⁰ Fuat Baymur, a.g.e., s.24-25.

⁵¹ Mustafa Safran, “Türk Tarihi Öğretimi ve Meseleleri”, Türkler Ansiklopedisi, C. 17, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.940.

hazırlanmıştır. Türk kültürünün zengin varlıklarını, fikrî mahsullerini kapsayan bu Ansiklopedinin ilk fasikülü, 29 Ekim 1943'te İnönü Ansiklopedisi; 1951'de Türk Ansiklopedisi adlarıyla 33 cilt halinde yayınlanmıştır⁵².

1941'de yayın hayatına giren Tarih Vesikaları Dergisi de, milli arşiv ve kütüphanelerde bulunan ve tarihin çeşitli sahalarını aydınlatıcı nitelikteki Türk Tarihinin ana kaynaklarını esas metin ve belgeleriyle yayınlamak, bu suretle bilimsel tarih araştırmalarına zemin hazırlamak için, Haziran 1941'den itibaren 1943 yılına kadar, iki ayda bir olarak 17 sayı çıkarılmıştır. Dergi, birçok vesikaların faksimilelerini, tarihi kişiliklere ve olaylara ait resimleri içermektedir⁵³.

Bu dönemin önemli yayın faaliyetlerinden biri de, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından, 1940'tan itibaren yapılan bazı düzeltmelerle, Leiden çevirisi İslam Ansiklopedisinin fasiküller halinde çıkarılmaya başlanmasıdır. İslam medeniyet ve kültürü yanında, Türk kültüründen konulara da yer verilen ansiklopedinin tamamı, 1988'de 13 cilt halinde yayınlanmıştır⁵⁴.

Dönemin tarih öğretimine katkı sağlayan bu yayıncılık faaliyetleri yanında, arşiv belgeleri başta olmak üzere, Türk tarih ve dilinin ana kaynaklarının yayınlanması, kütüphanelerdeki el yazma eserlerin kataloglarının hazırlanması, ulusal bir kütüphanenin temellerinin atılması çalışmaları da yürütülmüştür. Maarif Vekili, Hasan Ali Yücel, ülkede gerçek anlamda tarih bilincinin hümanist bir zihniyetle sağlanacağına inandığı için, geçmişin bütün belge ve kaynaklarının ortaya çıkarılmasına büyük önem vermiştir. Şeriye sicillerini adliye depolarında çürümekten kurtarmış, bu belgelerin gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır. Yine Onun bakanlığı döneminde, İstanbul kütüphanelerinde bulunan yazma tarih kitaplarının bilimsel kataloglarını hazırlama çalışmaları yürütülmüş⁵⁵; bu dönemde 8000 kitap içeren katalogun birinci fasikülü yayınlanmıştır.

Bu yayıncılık faaliyetleri yanında, dönem radyosunda yapılan Geçmişte Bugün, Türk Tarihinden Sayfalar, Büyük Adamlar, Öğretmen Sesi, Bir Öğretmen Konuşuyor gibi eğitici yayınlarda da tarih öğretimine yönelik olarak faydalı bilgiler verildiği görülmektedir. Radyo idaresinin

⁵² Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitim, s.193-194.

⁵³ Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sa:73, s.157.

⁵⁴ Maarif Vekilimizin Beyanati", İlköğretim, Sa: 241-242, s. 341. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sa:73, s.157.

⁵⁵ Zeki Arıkan, Cumhuriyet Döneminde Hümanizma Akımı", Bilanço 1923-1998, C:1, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1999., s.89-92.

1942 yılı itibariyle pazartesi günleri “Bir Öğretmen Konuşuyor” saatinde yapılacak konuşmalar arasında, tarih öğretimi (Enver Ziya Karal tarafından), coğrafya öğretimi (Cemal Alagöz tarafından), tahrir dersleri (Ahmet Kutsi Tecer tarafından), matematik derslerinin fikir eğitimindeki rolü (Celal Saraç), lise kültürü ve fikir eğitimi (Mehmet Karasan tarafından), yazı öğretimi (Hakkı Uludağ tarafından), ilkokul derslerine toplu bir bakış (Fuat Baymur tarafından), ilkokulda tabiat bilgisi (Kemal Kaya tarafından), okul temsilleri (Bedrettin Tuncel tarafından), yabancı dil öğretiminin hedefleri (Sabahattin Eyüboğlu), iş eğitimi (Hıfzırrahman Raşit Öymen), okul kütüphaneleri (Faik Reşit Unat tarafından) gibi eğitim öğretim hayatının çeşitli yönlerini konu alan söyleşiler yer almıştır⁵⁶.

SONUÇ

1939–1945 Dönemi, bütün dünyada olduğu gibi, ülkemizde de İkinci Dünya Savaşı yıllarına tanıklık etmiştir. Türkiye, savaşa girmemiş olmakla birlikte, savaşın etkilerini sosyal hayatın her alanında hissetmiştir. Bu etkilerin izlerini, dönemin tarih öğretimi alanında da her boyutuyla görmek mümkündür. Savaş yılları, genel program ve işleyiş teknikleri yanında; ünite ve konularda da değişim ve çeşitlenmeye yol açmıştır. Bununla birlikte öğretim programları esasını, milli tarihin mihver alınması ve milli tarihle ilgisi ölçüsünde dünya tarihine yer verilmesi düşüncesi teşkil etmiştir. Tarih öğretimi alanında, Osmanlı son dönemleri, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş süreci ve devrimlerin öğretilmesine önem verilmesi de, demokrasi ile ilgili kavramların devlet ve millet eksenli olarak ders kitaplarına girmesi açısından önem taşımakla birlikte; ulus-devletin meşruluğu ve iyi bir yurttaşlık eğitimi açısından, tarih öğretiminin önemli bir vasıta olduğunun göstergesidir.

1939–1945 sürecinin diğer bir özelliği, hümanist kültür anlayışının, bütün dünyanın savaş içerisinde kaydığı böyle bir dönemin eğitim politikalarında belirleyici olmasıdır. Hümanist kültürün etkileri, tarih öğretimi alanında da kendini göstermiş; Türk tarihine vurgu yapan yaklaşım yanında, batı kültür dünyası ile evrensel bir sentez yaratılmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren 1945 yılına kadar, okul müfredat programlarına bağlı olarak tarih kitaplarında da değişime gidilmiş; ancak bu değişim, daha çok ayrıntıyla sınırlı kalmış; meselelere yaklaşım biçimi esas itibariyle korunmuştur. Dönemin tarih ders kitapları, Atatürk döneminde uygulamaya konulan Türk Tarih Tezi anlayışının bu dönemde de sürdürüldüğünü, tarih öğretiminde, yeni rejimin dayandığı ilke ve prensipleri

⁵⁶ İlköğretim, Sa: 100, 28 İKincikanun 1942, s.1275.

yeni nesillere yerleştirme çabasının ve ulusçu anlayışın egemen olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bu dönemde, tarih öğretim programları ve ders kitapları ile ilgili çeşitli yönlerden tartışmaların ve eleştirilerin de yapıldığı görülmektedir. 1939–1945 yıllarında iki kez toplanan maarif şuraları, dönemin tarih öğretimi ve sorunlarının çözümüne yönelik ciddi tartışmaların yapıldığı ve çözümlerin üretildiği mekânlar olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akgün-Seçil-Nesim Şeker, “Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü ve Cumhuriyet Tarihi Öğretimindeki Yeri”, Bilanço 1923-1938, II, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999.
- Arıkan Zeki, Cumhuriyet Döneminde Hümanizma Akımı”, Bilanço 1923–1998, C:1, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1999.
- Ayas Nevzat, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi Kuruluşlar ve Tarihçeler, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1948.
- Başgöz İlhan, Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1995.
- Baymur A. Fuat, Tarih Öğretimi, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1941.
- Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sa:73, Gün Matbaası, İstanbul 1973.
- Binbaşoğlu Cavit, “Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programları”, 75 Yılda Eğitim, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1999.
- 1938 Ortaokul Programı, T.C. Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, İstanbul.
- 1938 Lise Programı, T.C. Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, İstanbul.
- 1940-1941, 1941-1942, 1942-1943 Ders Yıllarında İlkokulların Dördüncü Ve Beşinci Sınıflarında Okutulmak Üzere Yazdırılacak Tarih Kitapları Şartnamesi, Ankara 1939.
- Cicioğlu Hasan, Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay., Ankara 1985.
- Copeaux Etienne, Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine, Çev: Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yay., 1998.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973.
- Doğan Hıfzı, “Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim Programlarının Şekillenmesinde Etkili Olan Görüşler”, 75 Yılda Eğitim, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1999.
- Elbir Bilal -Ömer Karakaş, “Cumhuriyet Dönemi Türk Kültür ve Edebiyatında Hümanizmin Etkileri”, Turkish Studies International

- En Son Programa Göre İlkokullarda Tarih, Hulasa ve El Kitabı, Sınıf 4,
İstanbul 1945.
- En Son Programa Göre İlkokullara Tarih, Sınıf 5, 1944.
- Eyice, Semavi, “Türk Tarihinin Ana Hatları”, Belleten, XXXII, 1968.
- İkinci Maarif Şûrası Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar, 15–21 Şubat
1943, Maarif Vekilliği, İstanbul 1991.
- İlköğretim Programları ve Gelişmeler, Program Geliştirme İlke ve Teknikleri
Açısından Değerlendirilmesi, Haz: Attila Tazebey, Nobel Yay.,
Ankara 2000.
- Karal Enver Ziya, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918–1944, İstanbul, Maarif
Basımevi, 1945.
- Koçu Reşat Ekrem, “Beş Senelik Türk Lisesi”, Büyükdoğu, Sa: 9, 12 İkinci
teşrin 1943.
- Kurat Akdes Nimet, “Akademik Tarih Tahsili, Proseminer ve Seminerlere
Dair”, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,
C:1, Sa:2, 1943.
- Maarif Vekilliği Talim ve Terbiye Dairesi, 1944 yılı raporu, Maarif Vekilliği
Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Milli Eğitim Şuraları (1921-2006), Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara
2006.
- Orta Öğretim Programlarındaki Yönelmeler, (1924-1970), İstanbul 1972.
- Safran Mustafa, “Türk Tarihi Öğretimi ve Meseleleri”, Türkler
Ansiklopedisi, C. 17, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- Safran, Mustafa “Osmanlı Tarihi Öğretimi ve Osmanlı İmajı”, Türk Yurdu,
Sa: 148-149, Aralık 1999-Ocak 2000.
- Şahin Mustafa, “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Türkiye’de Hayat
Bilgisi Dersi Programlarının Gelişimi”, Uluslar arası Sosyal
Araştırmalar Dergisi, 2/8, Yaz 2009
- Türk Eğitim Sisteminde Atatürkçülük ve Cumhuriyet Tarihi Öğretimi
Sempozyumu, 10-11 Kasım 2005. (Ed.) Yasemin Doğaner, Hacettepe
Üniversitesi Yay., Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1940–1941, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.
- Yücel Hasan Ali, Türkiye’de Ortaöğretim, Devlet Basımevi, İstanbul 1938.
- Zelyut Rıza, “Milli Eğitim Şuraları”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye
Ansiklopedisi, C: 3., İletişim Yay., İstanbul.